DE VIER ORPHISCHE VRIENDEN VAN PISISTRATUS.

Es sind überall nur trümmerhafte Reste, die uns einen weitgreifenden Zusammenhang auf diesem Gebiete ahnen lassen.

RITSCHL.

Deze vrienden van PISISTRATUS zijn hier met den naam van *Orphische* bestempeld, dewijl zij vooral door hunne Orphische gedichten grooten invloed gehad hebben. Dat zij evenzeer de *Homerische* vrienden van PISISTRATUS geweest zijn, is vrij zeker; bekend is het ook, dat zij vier in getal waren en dat hunne namen op één' na genoegzaam vast staan. Hunne werkzaamheden, ingevolge de uitnoodiging van PISISTRATUS, bepaalden zich voornamelijk tot de vier oudste dichters, die door de Grieksche, bijzonder de Attische, oudheid beschouwd werden als den grondslag op te leveren voor de openbare episch-mythische godsdienst en van de geheime eeredienst in de mysterien, en daardoor dienstbaar te wezen aan de geheele nationale opvoeding en beschaving: namelijk ORPHEUS, MUSAEUS, HESIODUS en HOMERUS. In deze herkomstige[1] orde worden zij doorgaans opgenoemd; bij ARISTOPHANES b. v. in de *Kikvorschen* (1066 vlgg.), waar AESCHYLUS aantoont, hoe *nuttig* die *oude* en *echte* dichters geweest zijn voor de opvoeding en beschaving zijner medeburgers:

ὡς ὠφέλιμοι τῶν ποιητῶν οἱ γενναῖοι γεγένηνται·
Ὀρφεὺς μὲν γὰρ τελετάς θ' ἡμῖν κατέδειξε φόνων τ' ἀπέχεσθαι·

[1]) De tijdorde der *vervaardiging* hunner gedichten zou omgekeerd vereischen: HOMERUS, HESIODUS, MUSAEUS, ORPHEUS.

Μουσαῖος δ' ἐξακέσεις τε νόσων καὶ χρησμούς· Ἡσίοδος δὲ γῆς ἐργασίας, καρπῶν ὥρας, ἀρότους· ὁ δὲ θεῖος Ὅμηρος ἀπὸ τοῦ τιμὴν καὶ κλέος ἔσχεν, πλὴν τοῦδ' ὅτι χρήστ' ἐδίδαξε, τάξεις, ἀρετάς, ὁπλίσεις ἀνδρῶν;

Zoo ook bij Plato in de *Apologie* [2], waar Sokrates, zelf de beschaver van zijne medeburgers, aan de *Atheners* vraagt: ἢ αὖ Ὀρφεῖ ξυγγενέσθαι καὶ Μουσαίῳ καὶ Ἡσιόδῳ καὶ Ὁμήρῳ, ἐπὶ πόσῳ ἄν τις δέξαιτ' ἂν ὑμῶν; Cicero zegt, om aan te toonen hoe Chrysippus zich naar de gangbare begrippen in de volksgodsdienst schikt [3]: »in secundo autem (libro) vult *Orphei, Mu»saei, Hesiodi, Homerique* fabellas accommodare ad ea, quae »ipse primo libro de diis immortalibus dixerat: ut etiam veter»rimi poetae, qui haec ne suspicati quidem sint, Stoici fuisse »videantur." — Ik zet dit punt hier op den voorgrond, omdat het ongelukkig te pas brengen van den *epischen cyclus* en andere ἀλλότρια in de vraagstukken omtrent de vier Orphische dichters veel bedorven en het onderzoek op een dwaalspoor gebragt heeft. Geene begeerte tot zamenstelling van een epischen *cyclus*, geene bijzondere letterkundige liefhebberij, geene zucht tot vermeerdering hunner bibliotheek met een naauwkeurig exemplaar, hebben Pisistratus of Hipparchus (men denke aan zijne *Hermen*) aangedreven deze dichters aan te sporen tot hun werk. De verzameling van een bundel epische dichters, hetzij dan tot een Homerischen of Homerisch-Hesiodischen *cyclus* behoorende, is op zich zelven onbewezen en valt zeker niet in de eeuw van Pisistratus. Epische *cycli* bestaan er ten minste niet vóór het Alexandrijnsche tijdvak; zelfs heeft het woord κύκλος nimmer betrekking op een uit de Alexandrijnsche bibliotheken afkomstig *Corpus Epicorum* [4]. Het woord ἐπικὸς κύκλος behoort aan de lateren, welligt aan den tijd van Proclus, teruggegeven te worden. Wilde men het woord κύκλος, mede naar een later spraakgebruik, hier nog eenigzins te pas brengen, men zoude in de straks te behandelen plaats van Tzetzes moeten spreken van ἐποποιῶν κύκλος. Deze vier mannen toch maakten, zonder dien naam te dragen, een soort van dichter-

2) p. 41. A. 3) *de N. D.* I. 15, 41.
4) Vgl. Bernhardy *Grundr.* II. 139 en 143.

lijken kring of bent uit, een gezelschap van dichters, die onder bescherming van Pisistratus en de *Pisistratiden*, ongeveer tusschen de jaren 530 en 510 v. C., de Orphische λόγοι in zamenhangende epische gedichten voordroegen onder den naam van Orpheus, en de orakelen van Musaeus, de gedichten van Hesiodus en Homerus verzamelden, rangschikten en ten algemeenen nutte uitgaven. Allen mogen zij misschien geen *Pythagoreërs* geweest zijn, in Pythagorischen geest waren zij toch gezamenlijk werkzaam. Door gelijksoortige vorming en denkwijze tot elkander getrokken, streefden zij met vereenigde krachten naar een gemeenschappelijk doel in eene mystische, bijzonder Orphische en Hesiodische rigting. — Wat men zich vroeger onder den naam van *Cyclici* als eene *gezellige vereeniging* van *Epici* uit de Ionische school voorstelde, heeft later onderzoek als een droombeeld doen verdwijnen. Want, gelijk ik zeide, het woord κύκλος komt in dien zin eerst in zeer laten tijd voor en wordt door Philostratus [5] gebruikt in betrekking tot het gezelschap van hen, die in het *Museum* te *Alexandrie*, ἐν τῷ τοῦ Μουσείου κύκλῳ, van staatswege onderhouden werden. Dezelfde schrijver gebruikt nog elders [6] dit woord in den zin van *kring van geleerden*: Μηδὲ Ἡλιόδωρος ἀπαξιούσθω σοφιστῶν κύκλου. Kuster giste, dat ook te *Pergamum* zulk een collegie van dichters en geleerde mannen, als het Aegyptische, naar het voorbeeld der *Ptolemaeën* onderhouden is geworden. Dit vond later goedkeuring bij Toup, Passow en Bernhardy. Het is wel; maar men moest de zwaar bedorven plaats van Suidas Μουσαῖος Ἐφέσιος, ἐποποιὸς τῶν εἰς τοὺς Περγαμηνοὺς καὶ αὐτὸς κύκλους — (het zij hier nog in het voorbijgaan aangemerkt) wat radicaler verbeterd hebben en lezen: M. Ἐ. ἐποποιός, εἷς τῶν εἰς τὸν τοῦ Περγαμηνοῦ Μουσείου κύκλον [καταλεχθέντων]. Cod. V. heeft κύκλας. Toup giste reeds εἷς τῶν.

In de bekende plaats van den *Grammaticus Parisinus* bij Cramer kan ik dus de gissing ἐπικὸν κύκλον of ἐπικῷ κύκλῳ niet aannemen, als niet passende voor den tijd van Pisistratus; daarom zou Ritschls aanvulling τὸν καλούμενον nog het beste zijn, dewijl men dit ten minste op de tijden van *den schrijver dier*

---

5) *Vita Polem.* p. 532.

6) *in Heliod.* p. 620.

aanteekening betrekkelijk maken kon. Maar om te betoogen, dat ik die plaats naar Ritschls *eerste* opvatting wensch verbeterd te zien, moet ik de geheele zaak in haar verband breeder uiteen zetten.

Tzetzes heeft de namen der *grammatici*, die hij volgde of bedoelde, of in den tekst of tusschen de regels of wel op den kant van zijn handschrift aangeduid. Dit blijkt vooreerst uit de kantteekening in den *codex Meermann*. van zijne verzen περὶ διαφορᾶς ποιητῶν bij Cramer [7] vs. 26:

τὰ σκηνικὰ γράφοντες ἐμπεφυρμένως·

διονύσιος ὁ ἁλικαρνασεὺς καὶ ἕτερος κατὰ τὸν τζέτζη. Vergelijkt men hiermede wat Tzetzes in zijne tweede *Prolegomena* op Aristophanes, door H. Keil uitgegeven [8], zegt, als hij zich beklaagt door Dionysius, Euclides en Crates misleid te zijn: Περὶ ποιητῶν πολλάκις ὑμῖν ἐδιδάξαμεν — — Ἀλλὰ καὶ νῦν ἐπιδρομάδην τῶν σκηνικῶν ποιημάτων τὰ καίρια διδακτέον μοι, ἵνα καὶ ψώραν ἐξηγητῶν ταῖς διαφοραῖς ἐκκαθάρωμεν καὶ τὰ Διονυσίου τε καὶ Εὐκλείδου καὶ Κράτητος σκολιῶς καὶ πεφυρμένως καὶ ἀπαρατηρήτως γραφέν(τα) εἰς τὸ περὶ μερῶν κωμῳδίας καὶ παραβάσεως εὐθυτάτως καὶ ἀφύρτως μετ' ἐπιστάσεως σαφῶς παραστήσωμεν κατά τε τὴν πρᾶξιν αὐτὴν καὶ τὸν νοῦν τῶν βιβλίων καὶ τὴν ἀλήθειαν: dan blijkt, dat die kantteekening, ten minste haar inhoud, van Tzetzes zelven oorspronkelijk is. Ofschoon ik boven καὶ ἕτεροι lees, en niet b. v. ὁ ἕτερος of ὁ νεώτερος houd ik dezen Dionysius van *Halicarnassus* toch voor den jongeren, bijgenaamd ὁ Μουσικός, een tijdgenoot van keizer Hadrianus; hij schreef eene Ἱστορία μουσική in XXXVI boeken, en Ῥυθμικὰ ὑπομνήματα in XXIV boeken. — Tzetzes was na het schrijven zijner *Exegesis Iliadis* in het bezit gekomen van een *oud boek*, excerpten uit *oude grammatici* bevattende; daarin vond hij de namen der schrijvers bij de afzonderlijke uittreksels aangeteekend. Ook uit dit oude boekje iets ontleenende, schrijft hij op den kant naast den regel, of ook wel boven den regel, den naam af van dien *grammaticus*, welken hij vóór het fragment aangegeven zag. Zoo laat zich het tweede geval, dat ik bijbrengen wil, het best verklaren.

---

7) *Anecd. Oxon.* III. p. 343 sqq. 8) *Rhein. Mus.* N. F. VI. 119.

In de eerste *Prolegomena* op Aristophanes [9] staat bij de vermelding, dat Callimachus en Eratosthenes nog jong waren, toen de *Tragici* en *Comici* door Alexander den *Aetoler* en Lycophron den *Chalcidenser* bijeengebragt en gerangschikt werden, toen Callimachus de Πίνακες vervaardigde en Eratosthenes met het opzigt der bibliotheek te *Alexandrie* werd belast: .... *συμπαρόντος αὐτοῖς* (Alexander en Lycophron) *καὶ συνανορθοῦντος καὶ τοῦ τοιούτου βιβλιοφύλακος τῆς τοσαύτης βιβλιοθήκης Ἐρατοσθένους· ὧν βίβλων τοὺς πίνακας Καλλίμαχος ἀπεγράψατο· Ἀλέξανδρος ὤρθου τὰ τραγικὰ, Λυκόφρων τὰ κωμικά· νεανίαι ἦσαν Καλλίμαχος καὶ Ἐρατοσθένης*: staat, zeg ik, boven het eerste *Καλλίμαχος* door een tweede hand geschreven *γρ. σώστρατος*. Dit laatste nu mag niet als eene verbetering der lezing van den naam *Καλλίμαχος*, — welke, blijkens de herhaling, daar ontwijfelbaar vast stond — uitgelegd worden, ook al had die tweede hand de zaak geheel verkeerd aangevat. Tzetzes had of eenvoudig *ὡς Σώστρατος* uit zijn boekje er bij of vóór geschreven, om den *ouden grammaticus* aan te duiden, aan wien men deze bijzonderheid te danken had, of welligt *ὡς γρ. Σώστρατος*. Want vergelijkt men over datzelfde punt de tweede *Prolegomena*, waar hij het op zijne wijze uitbreidt en tamelijk verward en onzamenhangend volgen laat na de opgave van het hooge cijfer der boeken van de beide bibliotheken: *ὡς ὁ Καλλίμαχος, νεανίσκος ὢν τῆς αὐλῆς, ὑστέρως μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν, τοὺς πίνακας αὐτῶν ἀπεγράψατο, Ἐρατοσθένης* (*δὲ*) *ὁ ἡλικιώτης αὐτοῦ, παρὰ βασιλέως τὸ τοσοῦτον ἐνεπιστεύθη βιβλιοφυλάκιον. Ἀλλὰ τὰ Καλλιμάχου καὶ τοῦ Ἐρατοσθένους μετὰ βραχύν τινα χρόνον ἐγένετο τῆς συναγωγῆς τῶν βίβλων, ὡς ἔφην, καὶ διορθώσεως κἂν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου* dan ziet men, dat *ὡς* (misschien uit het daarvóór geschrevene *ὡς Σώστρατος* ontstaan) vrij overbodig is, en tevens, welk gewigt Tzetzes aan de notitie zelve hechtte. Dit is toch zijne gewoonte, eene gewigtige bijdrage, door hem uit *oudere grammatici* geput, of uit zijne, door hem evenzeer op hoogen prijs gestelde, *μαθηματικῶν διαφόρων τεμάχιά τινα* [10], op allerlei wij-

---

9) p. 110 bij Keil.
10) zie *Exeg. Il.* p. 753, 34. vgl. de Scholien hierop p. 837, 7 sqq. Bachm.

zen te herhalen in (zijne!) proza en poëzij, gelijk b. v. mede het geval is met het fragment van METON, door mij uitgegeven [11]. Vandaar dan ook, dat wij de bijzonderheden omtrent de Alexandrijnsche bibliotheek, de werkzaamheden der eerste *Alexandrijnen*, de tekstrecensie onder PISISTRATUS, die over het *satyrdrama*, over de deelen der comoedie, enz. zoo vele malen door hem herhaald en gevariëerd zien. — Het is intusschen aardig na te gaan, hoe de *Italiaan* uit de vijftiende eeuw in het *Plautinisch scholion* zich uit dat *ὡς ὁ Καλλίμαχος* en al het andere [12], gered heeft. Hij zegt: »*sicuti refert* Callimachus aulicus Regius bibliothecarius, qui etiam singulis voluminibus titulos *inscripsit*. Fuit praeterea qui *idem asseveret* Eratosthenes, non ita multo post eiusdem custos bibliothecae." De *Epitomator περὶ κωμῳδίας* schrijft: *ὧν τοὺς πίνακας ὕστερον Καλλίμαχος ἐπεγράψατο, Ἐρατοσθένει δέ, ἡλικιώτῃ Καλλιμάχου, παρὰ τοῦ βασιλέως τὸ τοιοῦτον ἐνεπιστεύθη βιβλιοφυλάκιον.* Uit de eerste *Prolegg.* heeft hij het een en ander, b. v. *ὧν*, het overige uit de tweede *Prolegg.*, en *ἐπεγράψατο* in overeenstemming met den *Italiaan*. — Men mag uit het boven opgemerkte gerust besluiten, dat gemelde bijzonderheden oorspronkelijk zijn uit een werk van den *Aristarchischen grammaticus* SOSTRATUS van *Nysa*, een tijdgenoot van POMPEIUS MAGNUS [13].

Niet veel anders is het gelegen met den *grammaticus*, aan wien wij de opgave te danken hebben van de namen onzer vier dichters, die op last of verzoek van PISISTRATUS, in de laatste tijden zijner regering, de gedichten van HOMERUS vereenigden en uitgaven. Zeer te regt merkt H. KEIL [14] op: »non contemnendum est, quod dicit Proleg. II. 1, *ἐκ τοῦ κειμένου τῆς παλαιᾶς βίβλου τὸ ἀληθὲς ἀπηκρίβωσα*, praesertim cum *τοὺς παλαιούς* et in prolegomenis et in his ipsis scholiis

---

11) *Philol.* VI. 226.

12) De lettergriphe van den *codex:* »*demetrii phalerii p̄hzxa senum*, die tot zoo vele gissingen aanleiding heeft gegeven, dient m. i. aldus ontraadseld te worden: DEMETRII PHALERII *philosophorumque aliorum senum.*" Vgl. *Prolegg.* II: *Πτολεμαῖος ἡ φιλοσοφωτάτη — ψυχή*, door den *Italiaan* uitgedrukt met: *philosophis affectissimus;* voorts: *Δημητρίου τοῦ Φαληρέως καὶ γερουσίων ἑτέρων ἀνδρῶν*, en elders: *ἀνδράσι σοφοῖς.*

13) STRABO XIV. p. 650. 14) p. 134.

antiquos grammaticos dicere consueverit." Maar zeer ten onregte laat hij volgen: »Hic autem antiquus liber, cuius se auctoritate niti profitetur, qui fuerit, non est cur *vanis coniecturis assequi* studeamus. Quamquam de Pisistrati curis non improbabiliter Ritschelius coroll. p. 13 et Nitzschius Melet. de hist. Hom. II. 4, p. 17 ad Asclepiadem Myrleanum se revocarunt" cett. Over deze bemoeijingen van Pisistratus hebben toch behalve Asklepiades nog meer *grammatici* gehandeld. Roth [15] oordeelt dus: de hoofdzaak voor ons is het beroep op een oud boek, hetgeen in tegenstelling met Heliodorus gewis niet zonder beteekenis zijn kan. Wij zouden inderdaad gaarne willen weten, uit welk oud boek Tzetzes zijne betere kennis geput heeft. Men heeft Asklepiades *Myrleanus* gegist — men kon in elk geval ook aan Proclus denken. Deze laatste, ongelukkige gedachte heeft juist aan dien noodlottigen *epischen cyclus* haren oorsprong te danken. Doch Proclus kan buitendien nimmer te pas komen, tenzij men met Ritschl dezen Heliodorus voor een' *Byzantijn* houdt en dus een' *quasi*-Heliodorus aanneemt; ook kan Proclus bezwaarlijk tot de *grammatici* gebragt worden, welke door Tzetzes *οἱ παλαιοί* genoemd worden. Die quaestie omtrent den *epischen cyclus*, klaarblijkelijk eene uitdrukking van latere *grammatici*, kan in betrekking zoo tot Pisistratus, als zelfs tot de eerste *Alexandrijnen*, veilig gerangschikt worden onder de vragen, wier beantwoording men kan laten rusten. Zij deed ons denken aan het gezegde van Seneca: »invenissent forsitan necessaria, nisi et *supervacua* »quaesissent;" hier ten minste heeft zij belet de waarheid te zien, die voor de hand lag. De bijzonderheid omtrent de *ἑταῖροι Πεισιστράτου* is men oorspronkelijk aan Athenodorus met den bijnaam Cordylion verschuldigd. Dit volgt onmiddellijk uit de wel is waar besnoeide en bedorvene, doch door Hases scherpzinnigen blik gelukkig herstelde kantteekening, gelijk wij verder zien zullen.

Maar om de geheele vraag wel te stellen dient men in het oog te houden, dat de door Keil uitgegevene *Prolegomena* van Tzetzes voor de blijspelen van Aristophanes slechts twee in ge-

15) *Rhein. Mus.* 1849. VII. 137.

tal zijn. *Proleg.* II, in het *Scholion Plautinum* gevolgd, zijn die voor den *Plutus, Proleg.* I, waarmede het Parijsche uittreksel de meeste overeenkomst schijnt te hebben, schoon het daarvan toch in andere opzigten weder aanmerkelijk verschilt, zijn die voor *de Wolken;* maar de derde *Prolegg.*, waarschijnlijk die voor *de Kikvorschen*, ontbreken; misschien nog andere. Slechts twee *Prolegg.* schijnen dus in den *cod. Ambros.* achtereenvolgens opgenomen te zijn, van p. 44—45, KEIL heeft die ook aldus uitgegeven. Tusschen de beide laatste blijspelen vindt men volgens KEIL in den *cod.* wel metrische verhandelingen, maar geene gelijksoortige *Prolegomena.* Die op den *Plutus* schijnen niet het eerst door TZETZES opgesteld, de derde achtergeblevene eerder en *Proleg.* I tusschen beide in. TZETZES had, zoo stellen wij ons de zaak voor, bij den aanvang reeds zijne *παλαιὰ βίβλος* gekregen, waaruit hij wel zijne vroegere dwaling in de *Exegesis Il.* ontdekte, maar in de vroegste (verlorene) *Prolegg.* nog eenigzins bedekte. In den loop van zijn werk echter, bij verdere *Prolegomena,* begint hij zich meer en meer op zijne vondst te laten voorstaan en naarmate hij meer tot bewustheid op dit punt komt, vaart hij, *de more,* sterker tegen den Byzantijnschen HELIODORUS uit. Neemt men dit aan, dan volgt, dat de *Grammaticus cod. Paris.* vooral de niet gevondene *Prolegomena* gevolgd heeft, waarin TZETZES zich eerst nog min of meer aan den vermaarden HELIODORUS bleef aansluiten en het lomp vergrijp tegen de tijdorde door een ongerijmd verdichtsel trachtte te dekken. Het eerste gedeelte toch van dat uittreksel *περὶ κωμῳδίας* [16] is genoegzaam eensluidend met den *scholiast* van DIONYSIUS *Thrax,* d. i. met den Byzantijnschen HELIODORUS [17]. Eerst later volgt ons uittreksel, ingeleid met de woorden: *Ἰστέον ὅτι Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλὸς κτέ.* Nog later een ander, beginnende met: *Ἔτι ἰστέον ὅτι*, naar de gewone wijze der *epitomatoren.* In ons *ἰστέον ὅτι* vindt men nu zeer verkort en beknopt wat TZETZES vroeger en later wist, ook de bijzonderheid omtrent de vier *Orphici.* Met betrekking tot het beruchte sprookje over de twee en zeventig *grammatici* onder PISISTRATUS is nog veel, dat met de *Exegesis* overeen-

16) *Anecd. Paris.* I. p. 3. sqq.
17) Zie MEINEKE *Hist. crit. comm.* p. 558.

slemt: *καίτοι τὰς Ὁμηρικὰς βίβλους ἑβδομήκοντα δύο γραμματικοὶ ἐπὶ Πεισιστράτου τοῦ Ἀθηναίων τυράννου διέθηκαν οὑτωσὶ σποράδην οὔσας τὸ πρίν. Ἐπεκρίθησαν δὲ κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ὑπ' Ἀριστάρχου καὶ Ζηνοδότου, ἄλλων ὄντων τούτων τῶν ἐπὶ Πτολεμαίου διορθωσάντων.* De anachronisme is hier op eene snuggere wijze vergoêlijkt. Tzetzes zegt in de *Exeg. Il.* [18], na vermeld te hebben, dat Homerus zoo arm was, dat hij zelfs geen hond er op na kon houden: *τοῦτο δὲ δῆλον ἐξ ὧν τε τὰ τούτου ποιήματα σποράδην πρώην ἐλέγετο ἐν σαπροῖς τισι χάρταις Φερόμενα, ἃ καὶ συνήθροισεν ὕστερον ὁ Ἀθηναῖος Πεισίστρατος*, en vervolgens [19], *τὰ τοῦ Ὁμήρου ποιήματα σποράδην πρώην ἐλέγετο, κατά τινας μέν, διὰ τὸ συγκεχύσθαι χρόνῳ τὰς βίβλους αὐτοῦ, κατ' ἐμὲ δέ, διὰ τὸ μηδὲ ὅλως πρώην αὐτὰ συγγεγραμμένα βιβλίοις, ἀλλὰ διὰ πενίαν τοῦ ποιητοῦ ἐν χάρταις ἁπλῶς Φέρεσθαι.* Zóó kon Tzetzes — hij had het bij ondervinding — zich de zaak het best voorstellen: Homerus was een arme sukkel, en moest zich met eenige stukjes half vergaan perkament (!), juist zoo als hij zelf, in plaats van geheele *codices*, vergenoegen. Arme Tzetzes! — heb evenwel dank voor het een en ander belangrijke en gewigtige, dat gij van uwe half vergane perkamentbladen hebt afgeschreven en voor ons bewaard. — Maar curieus is zijn nu volgend verhaal omtrent het Attisch letterkundig *Sanhedrin*: *Πεισίστρατος δὲ ὁ Φιλολογώτατος* (let wel: *Exc. Par.* *Ὁ γὰρ Πτολεμαῖος Φιλολογώτατος ὤν*), *ἐν χρόνοις τοῦ Σόλωνος τυραννήσας ἐν ταῖς Ἀθήναις, κήρυγμα ἐκήρυξε τὸν ἔχοντα ἔπη Ὁμήρου ἀποκομίζειν αὐτὰ πρὸς αὐτόν, καὶ ἑκάστου ἔπους χρυσοῦν ἀντιΦορτίζεσθαι νόμισμα· οὕτω δὲ συναγείρας αὐτά, ἑβδομήκοντα καὶ δύο γραμματικοῖς ἑνὶ ἑκάστῳ ἐπέδωκε κατ' ἰδίαν τεθεωρηκέναι καὶ συνθεῖναι αὐτά· ἐκεῖνος δὲ τὴν ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν σύνθεσιν ἀπεγράφετο. ὕστερον δὲ ὁμοῦ πάντας συναγαγὼν παρακλήσεσι, μεγάλαις τε δωρεαῖς ἐκείνους δεξιωσάμενος, ὑπέδειξε τὴν ἀπογραΦὴν τῆς ἑνὸς ἑκάστου συνθήκης, καὶ ἠξίωσεν αὐτοὺς ΦιλαλήΘως καὶ ἀΦιλέχθρως εἰπεῖν, ὅτου ἄρα εἴη κρείττων ἡ σύνθεσις· καὶ πάντες τὴν Ἀριστάρχου καὶ Ζηνοδότου ὑπερεξέκριναν· ἐκ δυεῖν δὲ πάλιν τὴν Ἀριστάρχειον, καθ' ἣν νῦν τὸ παρὸν τοῦ Ὁμήρου βιβλίον συντέθειται.* Hier is de an-

---

18) p. 767, 25 Bachm. 19) p. 772, 38.

achronisme nog gaaf en argeloos medegedeeld. Dat de grondslag van dit dus uitgewerkt sprookje aan den Byzantijnschen Heliodorus ontleend is, weten wij uit de beide *Prolegomena* en uit het *Scholion Plautinum*.

Tusschen beide wil ik hier nog iets opmerken omtrent den oorsprong van het Byzantijnsche sprookje omtrent een *Sanhedrin* van LXXII *grammatici* onder Pisistratus: dat het namelijk kan ontstaan zijn louter door verwarring van de namen Pisistratus en Ptolemaeus. Schijnt dit te erg (maar wat is hier te erg?) en wenscht men de aanleiding tot de grove dwaling — uit het Alexandrijnsche, niet minder ongegronde, sprookje van de *Septuaginta* ontstaan — meer in de bijzonderheden aangeduid, men denke zich dan een of ander *rhetor* of *sophist* van vroegeren tijd, die met de *Alexandrijnen* en hunne Homerische geleerdheid spottende, om aan te toonen, hoe die Alexandrijnsche *grammatici* inderdaad afhankelijk waren van de Attische redactie onder Pisistratus, in scherts verklaarde, dat de ware Zenodotus en de beste Aristarchus te *Athene* onder Pisistratus te huis behooren; dat Ptolemaeus, toen hij aan eene vergadering van twee en zeventig Schriftgeleerden het werk der vertolking van de Joodsche heilige schriften overliet, hetwelk deze tot aller genoegen getrouw volbragten, slechts het voorbeeld volgde van Pisistratus in het werk der rangschikking en zuivering van Homerus' heldendichten, hetwelk deze aan eene vereeniging van geleerde dichters en oordeelkundige mannen [20] had toevertrouwd, die den Attischen grondtekst (*ἡ κοινή* [21]) aan de *Alexandrijnen* verschaft hadden, enz. Kon een Byzantijnsch warhoofd dit een en ander niet voor lief opnemen en daaruit besluiten, dat werkelijk een oudere Zenodotus en een andere Aristarchus ten tijde van Pisistratus moesten geleefd hebben en er dus ook twee en zeventig geleerden onder Pisistratus moesten zijn werkzaam geweest? Ondersteld altoos, dat den *Byzantijnen* van de *vier ἑταῖροι* en hunne namen niets bekend was;

---

20) Diomedes *gramm.*, *Villois. Anecd. Gr.* II. 183, noemt ze ἄνδρες λογικοὶ καὶ κριταί. Bij den *Schol. Villois.* V. 467 heeten zij ἄνθρωποι σοφοὶ καὶ ἐπιστήμονες.

21) Zie Ritschl *Alex. Bibl.* bl. 59—63.

welke bijzonderheid eerst in de twaalfde eeuw door Tzetzes zelven uit zijne *παλαιὰ βίβλος* of half vergane *chartae* weder aan het licht is gebragt en door den *Epitomator* Crameri uit een der *Prolegomena* van Tzetzes, *wat den oorspronkelijken staat der corruptie betreft*, met de meeste getrouwheid teruggegeven.

Tzetzes [22] heeft *Proleg.* I: *καίτοι τεσσάρων ἀνδρῶν ἐπὶ Πεισιστράτου συνθέντων τὸν Ὅμηρον, οἵτινές εἰσιν οὗτοι· ἐπικόγκυλος, Ὀνομάκριτος Ἀθηναῖος, Ζώπυρος Ἡρακλεώτης καὶ Ὀρφεὺς Κροτωνιάτης.*

De *ἑτέρα ἀρχή* heeft: [23] *Τὰς Ὁμηρείους (βίβλους)..... συντέθεικεν σπουδῇ Πεισίστρατος παρὰ τῶν τεσσάρων τούτων σοφῶν· ἐπὶ Κογκύλου, Ὀνομακρίτου τε Ἀθηναίου, Ζωπύρου τε Ἡρακλεώτου καὶ Κροτωνιάτου Ὀρφέως. Οὕτω μὲν ἐν χρόνοις τοῦ Πεισιστράτου τοῖς τέσσαρσι τούτοις σοφοῖς αἱ Ὁμηρικαὶ συγγραφαὶ τεμαχίοις περιφερόμεναι συνετέθησαν καὶ βίβλοι ἐγένοντο.*

De *Italiaan* uit de XV^de^ eeuw omschrijft dit aldus in het *Scholion Plautinum:* [24] *Ceterum Pisistratus sparsam prius Homeri poesim ... sollerti cura in ea quae nunc exstant redegit volumina, usus ad hoc opus divinum industria quattuor celeberrimorum et eruditissimorum hominum, videlicet Concyli, Onomacriti Atheniensis, Zopyri Heracleotae et Orphei Crotoniatae. Nam carptim prius Homerus et nonnisi difficillime legebatur.*

De *Epitomator* bij Cramer [25] eindelijk geeft het volgende: *οἱ δὲ τέσσαρσί τισι τῶν* (l. *τὴν* met Schneidewin [26]) *ἐπὶ Πεισιστράτου διόρθωσιν ἀναφέρουσιν, Ὀρφεῖ Κροτωνιάτῃ, Ζωπύρῳ Ἡρακλεώτῃ, Ὀνομακρίτῳ Ἀθηναίῳ καὶ καγ ἐπὶ κογκυλω.* In den tekst volgt nog achter de corruptie een pennetrek, op eene Arabische letter gelijkende. Deze pennetrek moet niet maar zoo voor niet met al gerekend worden, of, zoo als Ritschl [27] — die toch vervolgens aanneemt dat er iets uitgevallen is — denkt, alleen gebezigd schijnen, om het volgende over de uitleg-

---

22) p. 116. H. Keil. 23) p. 118 ibid.
24) bij Ritschl a. w. bl. 4 en *Corollar.* p. 3.
25) *Anecd. Par.* I. p. 16.
26) *Götting. Anz.* 1840. bl. 950. vlgg.
27) *Coroll.* p. 46.

gers van HOMERUS van het voorgaande te scheiden[28]: de Arabische letter beteekent meer en geeft te kennen, dat het verdere *onleesbaar* is; ik ten minste vind hierin een grond voor het aannemen der *lacune*. Deze heeft men op den rand trachten aan te vullen met de andere, even raadselachtige overblijfselen der corruptie, in welke twee namen met hunne *adiecta*, uit den oorspronkelijken tekst afkomstig, verward, dooreengemengd en als in elkander gegroeid schijnen te zijn. Volgens CRAMER namelijk staat op den binnenrand van het boek, *met dezelfde hand geschreven*, eene kantteekening, die door den inbinder zóó in het naauw gebragt is, dat zij moeilijk kan gelezen worden: *νοδα σω τικλην κορ*

λιωνι.

Onwederlegbaar waar is de ontcijfering van HASE: *Ἀθηνοδώρῳ ἐπίκλην Κορδυλίωνι*, welke woorden oorspronkelijk misschien boven den regel geplaatst waren; en CRAMER heeft goed gezien, dat van ATHENODORUS geen melding gemaakt wordt als een' vriend en medewerker van ONOMACRITUS en de zijnen, maar als den *schrijver*, aan wien men — wel niet, gelijk hij meent, het geheele verhaal omtrent de *διόρθωσις* onder PISISTRATUS — maar toch de bijzonderheid omtrent de vier *ἑταῖροι* te danken heeft. Uit dit standpunt beschouwd verwondert het mij, hoe zij, die de zaak later met zorg en naauwkeurigheid onderzocht hebben, tot de slotsom konden komen: dat deze bijvoeging *naauwelijks in eenige betrekking* schijnt te staan, hetzij tot den tekst der Parijsche excerpten, hetzij tot het onderwerp zelf, en dus geen vast punt van aanknooping oplevert.

De bedoelde notitie kan zeer wel afkomstig zijn van ATHENODORUS, den Tarsischen Stoicijn, bijgenaamd *Cordylion* — *Κορδυλίων καλούμενος*, zegt STRABO[29], niet *ὁ Κορδυλίων*[30] — in het werk, dat ten titel voerde: *περὶ σπουδῆς καὶ παιδείας* (l. *παιδιᾶς*). — Deze wijsgeer en letterkundige wijdde zich te *Per-*

---

28) Was het een teeken van afscheiding en van overgang tot een volgend punt, waarom vindt men het dan niet meer in den *cod.* van dit uittreksel, waarin zoo vele op zich zelf staande brokken voorkomen?

29) XIV. 674.

30) RITSCHL ibid. p. 47 zegt: »ut omissum articulum mittamus."

gamum aan het bestuur der bibliotheek en de stille letteroefeningen, standvastig den omgang met koningen en vorsten vermijdende, totdat het aan M. Cato, den *Uticenser*, gelukte den hoogbejaarden grijsaard uit zijn schuilhoek als in triomf naar *Rome* mede te voeren, waar hij in zijn huis overleden is. In genoemd werk heeft Athenodorus, volgens Seneca [31], betoogd: dat het staatsbestuur wel de beste oefenschool van den geest was, maar dat, dewijl men in de staatkundige loopbaan zijne onschuld niet konde bewaren, het toch nog beter was in het stille burgerleven (*in privato lare*) zooveel mogelijk voor allen nuttig te zijn. »Ita tamen *delituerit* (magnus ani»mus), ut, ubicunque otium suum *absconderit*, prodesse velit »et singulis et universis, *ingenio*, voce, consiliis." Hij kon dezen kring van dichters prijzen, die met zelfverloochening, zonder aan het staatsbewind deel te nemen, hunne krachten voor het algemeene welzijn hadden aangewend, die ijdelen roem verachtende slechts voor anderen en in naam van anderen gewerkt hadden, die er zóó verre van af geweest waren hun eigen roem te zoeken, dat zij onder aangenomene namen werkzaam waren geweest, om Orpheus, Musaeus, Hesiodus en Homerus ten algemeenen nutte te doen spreken. Maar zóó bleven zij toch voortleven: »numquam enim" zegt hij verder: »quamvis *obscura* »virtus *latet*, sed mittit sui signa; *quisquis dignus fuerit, vestigiis* »*illam colliget.*" Zóó hadden deze Orphische en Pythagorische dichters gehandeld; het was uit bescheiden' eerbied voor groote en geheiligde namen, dat zij hunne eigene namen verzwegen. De *Pythagoreërs* schreven onder den naam van Pythagoras, ofschoon het bekend was, dat deze zelf geene geschriften uitgaf; zoo ook de Orphische dichters onder den naam van Orpheus, schoon nimmer een dichter Orpheus bestaan had; én deze én de overige vruchten hunner vereenigde werkzaamheid traden op naam van Pisistratus en der *Pisistratiden* aan het licht. Zóó waren zij den staat het best dienstbaar; het was hun alleen om de volksopvoeding en het onderwijs te doen: *in privato publicum negotium agebant*, om het nog eens met de woorden van Athenodorus uit te drukken. Deze had zelf hunne levenswijs gevolgd;

31) *de Tranq. An.* 3, zie aldaar Ruhkopf.

aan geene hoven had hij willen schitteren, wenschende slechts in stilte nuttig voor anderen te leven. Van waar anders zijn bijnaam κορδυλίων, die zooveel is als het Aristophanische ἐγκεκορδυλημένος, d. i. ἐγκεκρυμμένος, *die zich verbergt, zich schuil houdt?*

Verleidelijk, vooral voor iemand wien de epische *cyclus* door het hoofd speelt, is de reeds vermelde gissing, waarbij *in den tekst* de woorden ἐπὶ κογκυλω in ἐπικὸν κύκλον of ἐπικῷ κύκλῳ veranderd worden. CRAMER kwam het eerst hierop. Doch daar deze woorden niet in het verband passen, wilde RITSCHL [32] aanvullende lezen: .... Ὀνομακρίτῳ Ἀθηναίῳ καὶ [............. τοῖς καὶ διαθεῖσι τὸν] καλ[ούμενον] ἐπικὸν κύκλον. Waardoor dan op eens de *fameuse* quaestie zou beslist zijn in dien zin, dat de zoogenaamde epische *cyclus* zou zijn zamengesteld in den tijd van PISISTRATUS en niet door ZENODOTUS. Wij ontkennen hiertegen eenvoudig, dat in de corrupteel καὶ καγ ἐπὶ κογκυλω de beide laatste woorden aaneengehecht moeten worden. De handelwijze van TZETZES mag ons op geen dwaalspoor brengen. KEIL [33] en ROTH [34] hebben goed opgemerkt, dat TZETZES met de bedorvene lezing van den eigennaam verlegen was. De *Epitomator Paris.*, die vroegere *Prolegomena* inzag, heeft daaruit nog καγ behouden, hetgeen hij zeker niet uit zich zelven invoegde; evenmin kan men bij hem aan het gebruik denken van denzelfden *codex*, d. i. de oude perkamenten bladen, die TZETZES in zijn' tijd bezat, en met den wijdschen titel van ἡ παλαιὰ βίβλος bestempelde. Ἐπί meende TZETZES nog te kunnen behouden, in het eene geval door er een *nominativus* ἐπικόγκυλος van te maken, dien hij echter nog niet voor een' eigennaam durfde doen doorgaan; in het andere door ἐπί eenvoudig voor den, nu tot eigennaam verheven', *genitivus*, buitendien reeds door het verband vereischt, zinstorend te laten staan; welk ἐπί door den *Italiaan* in het fraaije *videlicet* schijnt gemetamorphoseerd te zijn. Bij den Parijschen *grammaticus* is, waarschijnlijk om te vermijden, dat een geheel bedorven naam de eerste plaats bekleedde, de orde der vier namen willekeurig omgekeerd, gelijk ook het geval is in de

---

32) ibid. p. 49 sq. 33) p. 257. 34) p. 136.

Exeg. Il. met de namen van ARISTARCHUS en ZENODOTUS, bij welke in de beide *Prolegomena* en in het *Scholion* telkens de tijdorde is in acht genomen. Nu komt in dat *epitome* de corrupteel wel, als het hinkende paard, achteraan, maar is tevens zoo getrouw afgeschreven, dat de oorsprong er van veel beter voor oogen ligt. Dat ORPHEUS van *Croton* niet de voornaamste persoon in het viertal was, behoeft geen betoog. Vóór ONOMACRITUS mag niemand geplaatst worden dan CERCOPS, die met zijn *gentile* bijna geheel verdwenen en in den naam van ATHENODORUS *Cordylion* is opgegaan. Bij den *Epitomator* dient gelezen te worden: .... Ὀνομακρίτῳ Ἀθηναίῳ καὶ Κέρκοπι (sic) Μιλησίῳ παρ' Ἀθηνοδώρῳ ἐπίκλην Κορδυλίωνι. Omgekeerd moet er in het oorspronkelijke ongeveer dit gestaan hebben: Ἡ ἐπὶ Πεισιστράτου διόρθωσις ἀναφέρεται καὶ τέσσαρσί τισι παρ' Ἀθηνοδώρῳ ἐπίκλην Κορδυλίωνι· Κέρκοπι Μιλησίῳ, Ὀνομακρίτῳ Ἀθηναίῳ, Ζωπύρῳ Ἡρακλεώτῃ καὶ Ὀρφεῖ Κροτωνιάτῃ. RITSCHL [35] is eerst, zonder het zelf regt te weten [36], de waarheid zeer nabij geweest; maar is, door eigene sceptiek en eene opmerking van MARCKSCHEFFEL teruggehouden, ter halver wege blijven staan. Hij zegt immers: »Quodsi commendata ab Hasio via tenenda sit, non video quem huc convenire e notioribus hominibus praeter unum *Cercopem* Pythagoreum dicam, Onomacriti, Orphei et Zopyri etiam in pangendis carminibus Orphicis socium ..... Atque non incommode »in literarum haec vestigia και καγ ἐπὶ quadrare bina vocabula

καὶ κέρκωπι

»apparet: nam *e chartarum labe omnem repetere corruptelam non dubitamus.* Consequens est, ut patria Cercopis lateat in κογκυλω. »Quodsi *Milesius* ille fuerit, hoc quidem nomen ab istarum similitudine litterarum tantum distat, ut in hac via persisti nequeat. »Sed illud etsi nos de Bibl. Alex., p. 54 statueramus Muellerum »secuti, tamen .... *nunc* .... prorsus diversos esse an»tiquum Cercopem Milesium epicum poetam atque hunc, cuius »patria ignoratur, Cercopem Pythagoreum acre iudicium Marck»scheffeli evicit. (*Commentat. Hesiod.* I. 5, 158—166.) ......

35) *Coroll.* p. 48 sq. vgl. *Rhein. Mus.* 1849. VII. 139.
36) »ego nescire me fateor." zegt hij.

»Cuias autem fuerit ille Orphicorum conditor et, nisi coniectura »fallit, Homericorum διαθέτης, *assequi divinando velle ineptum »sit.*" MARCKSCHEFFEL heeft het opgegeven vraagstuk alles behalve opgelost en is, blijkens eigene bekentenis [37], in het geheel met de vraag naar den *auteur* van den *Aegimius* (waarover later) zeer verlegen en in de war [38].

Men moet in het algemeen bij kantteekenaars uit de twaalfde en volgende eeuwen niet die kennis onderstellen, dat zij uit eigen beweging aan zoo weinig bekende, hoezeer in hunnen tijd beroemde, *grammatici*, als SOSTRATUS en ATHENODORUS, zouden kunnen gedacht hebben. Aangenomen dus, dat de inhoud der bedoelde aanteekeningen aan *het oude boek* van TZETZES ontleend is, komt de slotsom van het onderzoek hierop neer: *de bijzonderheden omtrent de letterkundige werkzaamheden en den leeftijd van* CALLIMACHUS *en* ERATOSHENES, *de betrekking hunner werkzaamheid, van den eenen als* πιναχογράφος, *van den anderen als bibliothecaris tot die van* ALEXANDER, LYCOPHRON *en* ZENODOTUS, *welligt de geheele opgave omtrent de Alexandrijnsche bibliotheek door* PTOLEMAEUS *opgerigt, is aan* SOSTRATUS, *den Aristarchischen grammaticus van* Nysa *in de eeuw vóór* CHRISTUS *te danken; en de bijzonderheid van de commissie van vier leden voor de uitgave van* HOMERUS *onder* PISISTRATUS *is ontleend aan* ATHENODORUS *van* Tarsus *met den bijnaam* CORDYLION, *een Pergameensch grammaticus en Stoicyn.* — Het treft bijzonder en is opmerkelijk, dat ATHENODORUS en SOSTRATUS benevens ASCLEPIADES van *Myrlea*, die mede van den Crotoonschen ORPHEUS als een bekende van PISISTRATUS getuigt, tijdgenooten geweest zijn, twee Pergameners en één Aristarcheër: zoodat men mag aannemen, dat juist in dien tijd onder de *grammatici* het onderzoek omtrent de verzameling en zamenvoeging der Homerische gedichten, zoowel die te *Athene* als die te *Alexandrie* plaats had gehad, vrij levendig was.

Appingadam, April 1854. B. TEN BRINK.

---

[37] p. 159 sq. en 163 sq.
[38] p. 166 maakt hij er zich eindelijk, als zeker vosje, dus af: »sed *inutilis* est quaestio, *nec quae ad liquidum perduci queat.*"